

פרק ד' התעסוקה והשכר

שיעור האבטלה עלה מ-7.7 אחוזים ב-1997 ל-8.6 אחוזים בממוצע בשנת 1998. שיעור האבטלה מהווה ביטוי חסר לעוצמת הרפיון של הפעילות הריאלית בסקטור העסקי, שכן הוא קוֹזוּ על ידי העלייה התלולה של התעסוקה בשירותים הציבוריים. למרות התמתנות הביקוש לעבודה, שהייתה המקור העיקרי לעליית האבטלה, נרשמה השנה עלייה בת 3 אחוזים של השכר הריאלי בסקטור העסקי. השכר הריאלי בשירותים הציבוריים עלה אף הוא, אך בשיעור מתון הרבה יותר. התמתנות הביקוש לעבודה התרכזה בסקטור העסקי והקיפה את מרבית ענפיו, בעוצמות שונות. את התרומה המרכזית לעליית שיעור האבטלה תרמו ענף הבנייה והענפים הנלווים אליו. התמתנות הביקוש לעבודה התבטאה גם בצמצום ניכר של התעסוקה בענפים עתירי עבודה בלתי מיומנת. בהרכב המועסקים ניתן להבחין בהתייצבות מספרם של העובדים הזרים ובעליית מספר העובדים מהשטחים.

1. קווי ההתפתחות העיקריים

שיעור האבטלה עלה מ-7.7 אחוזים בממוצע בשנת 1997 ל-8.6 אחוזים בממוצע בשנת 1998. עליית שיעור האבטלה השנה נבעה בעיקר מהתמתנות קצב גידולו של הביקוש לעבודה בשל האטת הפעילות הכלכלית, בעוד שכוח העבודה האזרחי המשיך להתרחב כאשתקד. שיעור האבטלה הממוצע שנרשם השנה הוא ביטוי חסר לעוצמת הרפיון בפעילות הריאלית של הסקטור העסקי, שכן העלייה התלולה של התעסוקה בשירותים הציבוריים קיזזה 0.8 נקודת אחוז מעלייתו של שיעור זה. התמתנות הביקוש לעבודה התרכזה כולה בסקטור העסקי והקיפה את מרבית ענפיו, אך התרומה העיקרית לעליית שיעור האבטלה הייתה של ענף הבנייה והענפים המספקים לו תשומות. הגידול המתון של התעסוקה בסקטור העסקי, 0.2 אחוז בלבד, משקף גידול מתון של מספר המועסקים הישראלים – 0.2 אחוז, במקביל לגידול בן 10.6 אחוזים של מספר העובדים מהשטחים ולירידה בת 2.7 אחוזים של מספר העובדים הזרים המועסקים בסקטור העסקי.

ממוצע שעות העבודה למועסק ירד בסקטור העסקי ב-1.2 אחוזים לעומת הממוצע בשנת 1997, לאחר יציבות מאז 1995, ובשירותים הציבוריים ב-1.9 אחוזים, לאחר עלייה בשנים קודמות. ירידתו משקפת את עליית משקלם של המועסקים חלקית¹, ומשמשת אינדיקטור נוסף לעוצמתה ולעומקה של האבטלה, שכן רבים מהמעסיקים (בסקטור העסקי) מצמצמים תחילה את מספר שעות העבודה, ורק לאחר מכן מקטינים את מצבת העובדים. התמתנות קצב הגידול של מספר המועסקים, במקביל לירידת מספרן הממוצע של שעות העבודה למועסק, התבטאו בירידה בת אחוז אחד של תשומת העבודה בסקטור העסקי, מתוכה ירידה בת 1.1 אחוזים בזו של ישראלים. ירידות אלו באו בהמשך לעלייה מתונה, ונמוכה מקצב גידולו של כוח העבודה, מאז 1996.

1. התרחבות התעסוקה השנה נובעת כמעט כולה מעלייה בת כ-6 אחוזים של מספר המועסקים חלקית.

שיעור האבטלה הממוצע
שנרשם השנה הוא ביטוי
חסר לעוצמת הרפיון
בפעילות הריאלית
בסקטור העסקי, שכן הוא
קוֹזוּ ע"י התרחבות
התעסוקה בשירותים
הציבוריים.

ירידת ממוצע שעות
העבודה למועסק וירידת
תשומת העבודה בסקטור
העסקי הן אינדיקטור
לעוצמת האבטלה
ולעומקה.

בנק ישראל, דין וחשבון 1998

לוח ד'-1

אינדיקטורים עיקריים לשוק העבודה, 1995 עד 1998
(העלייה או הירידה לעומת השנה הקודמת, אחוזים)

1998	1997	1996	1995	
2.4	2.5	2.5	2.7	1. האוכלוסייה (ממוצע שנתי)
2.7	2.7	3.0	3.0	2. האוכלוסייה בגיל העבודה
53.5	53.5	53.7	54.1	3. שיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי ^{2,1}
2.8	2.5	2.2	3.5	4. כוח העבודה האזרחי
1.7	1.8	3.5	6.4	5. סך כל המועסקים
1.8	1.4	2.4	5.2	ישראלים
1.0	7.3	17.1	25.0	לא-ישראלים
5.8	3.1	2.3	3.6	6. המועסקים בשירותים הציבוריים
0.2	1.5	3.8	7.1	7. המועסקים בסקטור העסקי
0.2	0.8	2.4	5.4	ישראלים
0.5	7.5	16.9	25.9	לא-ישראלים
-1.0	1.7	4.7	7.5	8. תשומת העבודה בסקטור העסקי
-1.1	0.6	2.7	5.1	ישראלים
0	9.5	21.7	33.3	לא-ישראלים
13.2	13.1	12.1	10.4	9. החלק של עובדי השטחים והעובדים הזרים ¹
2.2	2.4	1.6	2.2	השכר הריאלי למשרת שכיר
3.0	3.5	1.5	0.6	בסקטור העסקי
0.3	0.0	1.9	5.7	בשירותים הציבוריים
5.4	6.1	2.5	2.3	10. שכר המינימום (ריאלי)
-0.2	2.2	2.3	0.9	11. עלות העבודה ליחידת תוצר בסקטור העסקי
2.2	0.1	0.5	0.3	12. התוצר המקומי הנקי של הסקטור העסקי לשעת עבודה
8.6	7.7	6.7	6.9	13. שיעור האבטלה ^{2,1}

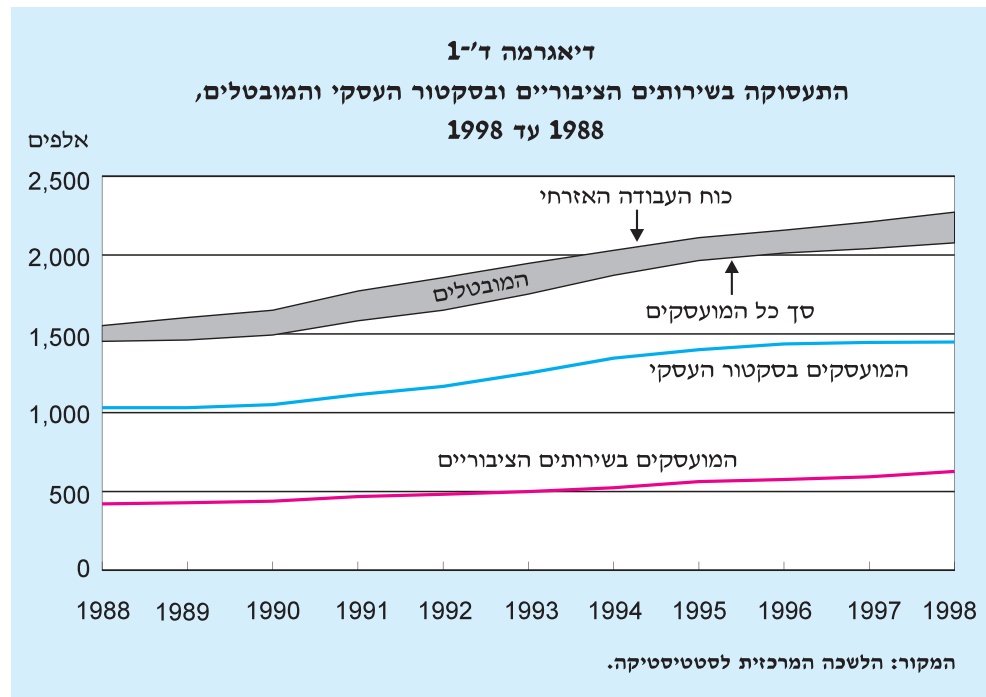
(1) נתונים אלו מתייחסים לרמות ולא לשיעורי שינוי.

(2) בשנת 1995 חל שינוי בהגדרת הלמ"ס ובמדגם; כאן - המדגם החדש וההגדרה החדשה. לשם השוואה: שיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי ב-1995 לפי המדגם הישן וההגדרה הישנה הוא 53.8 אחוזים, ושיעור האבטלה - 6.3 אחוזים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בחינת התפתחות האבטלה בשנים האחרונות מלמדת כי לאחר ירידה הדרגתית של האבטלה משיעור של יותר מ-11 אחוזים ב-1992 ל-6.4 אחוזים ברביע השני של 1996, התהפכה המגמה: שיעור האבטלה החל לעלות, והגיע עד ל-9.3 אחוזים ברביע השני של 1998. במחצית השנייה של 1998 נסתמנה בו ירידה, תוך גידול ניכר של מספר המועסקים חלקית ושל התעסוקה בשירותים הציבוריים.

עליית שיעור האבטלה נבעה, כאמור, בעיקר מהתמתנות הביקושים לעבודה בסקטור העסקי, כתוצאה מהאטת הפעילות במשק. (ראה פרק ב') בעוצמה פחותה פעלו להגדלת שיעור האבטלה זמינותם של העובדים הזרים ועובדי השטחים, והשינוי המבני שהתחולל במשק. לקיזוז חלק מהעלייה בשיעור האבטלה תרמו ההתרחבות הניכרת של התעסוקה

פרק ד', התעסוקה והשכר

בשירותים הציבוריים, הגברת פעילות האכיפה של חוק ביטוח האבטלה בלשכות התעסוקה (רישום מוגבר של סרבנים), ההפניה לקורסי ההכשרה המקצועית (שהלומדים בהם אינם נרשמים כמובטלים) והתרחבות הביקוש לעובדים בענפי הסקטור העסקי עתירי ההשכלה.

ירידת הביקוש לעבודה בענף הבנייה ובענפי התעשייה הנלווים אליו, המספקים לו תשומות, תרמה השנה תרומה נכבדה לעליית שיעור האבטלה (לוח ד'-נ-10): צמצום תעסוקת הישראלים בענפים אלו, כ-10 אחוזים בממוצע, מסביר יותר מנקודת אחוז מתוך העלייה הכוללת של שיעור האבטלה (0.9 נקודת אחוז בכלל המשק, 1.7 נקודות אחוז תרומת ענפי הסקטור העסקי וקיצונו של 0.8 נקודות אחוז מצד השירותים הציבוריים).

עוצמת ההתמתנות בביקושים לעבודה, שהייתה שונה מענף לענף, מעידה גם על המשך מגמות השינוי שהסתמנו בשנים האחרונות: ראשית – גידול חלקם של ענפי המסחר והשירותים בתעסוקה, שינוי שהתבטא בעיקר בעליית מספר המועסקים בענף השירותים העסקיים ובענף המסחר; שנית – צמצום מתמשך של התעסוקה בענפים עתירי העבודה הבלתי מיומנת, ובפרט בענפי התעשייה המסורתיים, לעומת התרחבות מהירה של התעסוקה בענפים עתירי ההשכלה בתעשייה ובמחשוב, המוגבלת דווקא מצד ההיצע, תוצאה של מחסור בחלק ממשלחי היד עתירי הידע. גורמים שונים העריכו כי גם הביקוש לעובדים בענפים המתקדמים נחלש מעט לקראת סוף השנה, בעקבות ההתפתחויות העולמיות, שהביאו לצמצום פעולתן של שלוחות מקומיות של חברות בינלאומיות. עם זאת, אין הערכות אלו מצביעות בהכרח על התמתנות הביקוש לעובדים בעלי משלח יד טכנולוגי. השכר הריאלי במשק עלה השנה ב-2.2 אחוזים בממוצע. עלייתו משקפת בעיקר עלייה ממוצעת בת 3 אחוזים של השכר הריאלי בסקטור העסקי, אשר באה בהמשך לעלייה בת 3.5 אחוזים ב-1997. השכר הריאלי בשירותים הציבוריים עלה מעט, לאחר יציבות ב-1997 ועליות תלולות בשנים 1994 עד 1996. ירידת מספרן של שעות העבודה למועסק בסקטור

התרומה העיקרית לעליית שיעור האבטלה השנה הייתה של ענף הבנייה והענפים המספקים לו תשומות.

השכר הריאלי במשק עלה השנה ב-2.2 אחוזים בממוצע.

בנק ישראל, דין וחשבון 1998

העסקי הביאה להאצת קצב העלייה של השכר הריאלי לשעת עבודה בסקטור זה מכ־3.5 אחוזים ב־1997 ל־4.3 אחוזים השנה.

עליית השכר הריאלי על אף עלייתה המתמשכת של האבטלה קשורה למבנה האיגודי־מוסדי של שוק העבודה ולאופיים של הסכמי השכר בסקטור העסקי. מרבית ההסכמים בסקטור זה נחתמים לפרקי זמן של שנה או שנתיים, ולכן במקומות רבים עדיין תקפים הסכמי שכר אשר נחתמו לפני שהתבררו שיעור האבטלה ועוצמתה. איגודי העובדים, מטבעם, תורמים לקביעת שכר גבוה מזה שהיה נקבע בשיווי משקל תחרותי, שכן ועדי העובדים, המייצגים בדרך כלל את האינטרסים של העובדים ולא את אלו של המובטלים, מתייחסים להשפעת השכר על האבטלה באופן חלקי בלבד. שינוי הרכב התעסוקה, כתוצאה ממעבר עובדים מענף לענף (או ניידות דומה בתוך הענפים עצמם), מפיטורי עובדים בעלי שכר נמוך² ומירידת משקלם של המועסקים החדשים (המצטרפים על פי רוב ברמת שכר התחלתית), תרם גם הוא לעליית השכר הריאלי.

עלייתו הממוצעת של השכר הריאלי בסקטור העסקי מבטאת האצה בקצב עליית השכר בשמונת החודשים הראשונים של השנה והאטה מאוקטובר ועד סוף השנה. התפתחויות אלו נובעות, בחלקן, מההפתעה האינפלציונית הכפולה: חלק מהסכמי השכר, הקובעים רמת שכר נומינלית, נחתמו מתוך ציפייה לשיעור אינפלציה גבוה יותר מזה שהתממש בשמונת החודשים הראשונים של השנה, ולפיכך הייתה עליית השכר הריאלי בחודשים אלו גבוהה מהמתוכנן. עליות המחירים הבלתי צפויות, מספטמבר ועד נובמבר השנה, הביאו לקיזוז חלק מהעלייה שנרשמה במהלך שמונת החודשים הראשונים.

עלות העבודה ליחידת תוצר בסקטור העסקי ירדה השנה ב־0.2 אחוז, לאחר עלייה רצופה בשנים האחרונות. הירידה הקטנה של עלות העבודה ליחידת תוצר, למרות האצת העלייה של השכר לשעת עבודה, שעלה מעבר לגידולו של פריון העבודה, התאפשרה עקב עליית יחס מחירי התוצר (המחיר ליצרן) למחירי הצריכה הפרטית (הרלוונטיים לעובד) בעקבות ירידת מחירי היבוא. עם זאת ראוי לציין כי על אף עלייתה המתמשכת של האבטלה, התרומה הפוטנציאלית של ירידת מחירי היבוא לרווחיות הייצור התקוזה עם עליית השכר הריאלי.

עלות העבודה ליחידת תוצר ירדה מעט השנה, לאחר עלייה רצופה בשנים האחרונות.

הסכם השכר החלקי והזמני, שנחתם בין ההסתדרות לבין המעסיקים הגדולים בסקטור הציבורי בספטמבר השנה, פג ב־31.12.1998. על פי ההסכם קיבלו המועסקים הכלולים בהסכם תוספת שכר חד־פעמית בגובה 30 אחוזים מהשכר הפנסיוני; ומרבית הנושאים האחרים שנדונו במהלך המשא ומתן נותרו פתוחים, והמשא ומתן לגביהם נמשך. ההסתדרות התחייבה שלא לנקוט צעדים ארגוניים עד ל־31.12.1998. נוסף על כך קיימת מחלוקת לגבי תוספת היוקר המגיעה לעובדים בגין עליית המחירים הבלתי צפויה מאז ספטמבר השנה, שכן על פי הסכם תוספת היוקר שנחתם באוגוסט³, כשהציפיות לאינפלציה היו נמוכות, לא ניתן לעובדים פיצוי בגין עליית המחירים האמורה. נושא זה ונושאים אחרים מצויים עדיין בדיון.

על רקע המיתון ועליית שיעור האבטלה בעקבותיו, יעד חשוב למדיניות הוא יצירת תנאים לחזרתו של המשק למסלול של צמיחה בת־קיימא, המובלת על ידי הסקטור העסקי. הדבר חיוני במיוחד לנוכח מחירה החברתי והכלכלי של האבטלה, שילך ויגדל אם היא תימשך.

2 שינויים אלו עשויים להשפיע גם על הפריון, במידה שהם נעשים על פי קריטריונים של יעילות.

3 ראה התייחסות מפורטת להסכם תוספת היוקר בסעיף השכר.

פרק ד', התעסוקה והשכר

יצירת תנאים להחזרת המשק למסלול של צמיחה בת־קיימא, המובלת על ידי הסקטור העסקי, היא תנאי הכרחי לצמצום ממדי האבטלה.

בהקשר זה יש חשיבות רבה להתאמת ההוצאות בתקציב על ידי הגדלת משקלן של אלה התומכות בצמיחה, ולהקטנת נטל המס. חשוב שהמדיניות המקרר-כלכלית תלווה בצעדים מבניים ומוסדיים במשק בכלל ובשוק העבודה בפרט, שיפעלו להקטנת החיכוך ולשיפור ההתאמה שבין הביקוש לעובדים להיצע העבודה. שיפור התשתיות, בעיקר של התחבורה (אשר יגדילו את נגישותם של מוקדי התעסוקה) והחינוך, ושיפור גישתם של סטודנטים לאשראי, עשויים לצמצם בטווח הארוך את חוסר ההתאמה שבין מאפייני הביקוש לכישורי העובדים. הרחבת היקף ההכשרה המקצועית והעמקתה, תוך שיפור התאמתה לצורכי המשק, עשויה לסייע בקליטתם של המובטלים והמצטרפים החדשים לכוח העבודה בענפים המתרחבים. הקפדה על אכיפת חוקי העבודה והגבלת מספרם של הזרים תסייע להשוות את כדאיות העסקתם של העובדים הלא־ישראלים לזו של הישראלים ולצמצם את השפעתם על התעסוקה ועל האבטלה. מעורבות ישירה של הממשלה בשוק העבודה, על ידי קליטה מוגברת של עובדים חדשים בשירותים הציבוריים, או סבסוד התעסוקה בסקטור העסקי, אינה רצויה. מעורבות כזאת פועלת להקטנה מלאכותית וזמנית של שיעור האבטלה, דבר המקטין את הלחצים לירידת השכר ומביא, גם אם בעקיפין, לעליית שיעור האבטלה הטבעי. זאת ועוד, ניסיון העבר לא הוכיח כי סבסוד תעסוקה מביא לירידה משמעותית של שיעור האבטלה.

2. היצע העבודה הישראלי

כוח העבודה האזרחי גדל השנה ב־2.8 אחוזים, ושיעור ההשתתפות הממוצע נשאר ללא שינוי.

האוכלוסייה הממוצעת בגיל העבודה גדלה השנה ב־2.7 אחוזים לעומת אשתקד, שיעור המשקף התייצבות בקצב הגידול של גילאי העבודה, בעקבות ירידת משקלם של העולים בשנים האחרונות. כוח העבודה האזרחי גדל ב־2.8 אחוזים, ושיעור ההשתתפות הממוצע נשאר ללא שינוי – 53.5 אחוזים. שיעור ההשתתפות הממוצע של נשים עלה השנה (0.5 נקודת אחוז), בהמשך לעלייה קלה ב־1997, בעוד ששיעור ההשתתפות של הגברים נמצא במגמת ירידה קלה מאז 1994.

אצל הנשים בולטת עליית שיעור ההשתתפות בקרב בנות 25–34, דבר המבטא קרוב לוודאי את המשך המגמה ארוכת הטווח של שינוי בנורמות החברתיות לגבי עבודת נשים, ובמקביל לכך – את עלייתם של רמת ההשכלה וגיל הנישואין בקרב הנשים. עליית שיעורי ההשתתפות בקרב בנות 45 ומעלה, במקביל לירידת שיעור ההשתתפות בקרב בני 55–59, עשויה לשקף פרישת מובטלים מבוגרים שהתייחסו ממצייאת עבודה (תופעת העובד המתאושש), תוך כניסת בנות הזוג למעגל העבודה (תופעת העובד הנוסף). תכניות הפנסיה המוקדמת, הנפוצות היום יותר מאשר בעבר, יכולות לתת הסבר נוסף לירידת שיעור ההשתתפות בקרב גברים בני 55–59.

במהלך 1998 עלו ארצה כ־57,000 עולים, מתוכם כ־42,000 בגיל העבודה. קצב הגידול של מספר העולים הואט השנה, והתארך הוותק הממוצע שלהם בארץ. שיעור ההשתתפות של העולים, שעמד השנה על 53.9 אחוזים בממוצע, היה נמוך מאשר ב־1997, אך גבוה מזה של הוותיקים. הירידה במספר העולים לארץ, והירידה בשיעור ההשתתפות, למרות התארכות הוותק הממוצע, נובעות, בין היתר, מעליית שיעור האבטלה בקרב העולים, תוך התרחבות הפער שבינו לבין שיעור האבטלה בקרב הוותיקים. על פי הערכות האגף לתכנון ומחקר במשרד הקליטה נובעת ירידת מספר העולים לארץ השנה בעיקר מהקטנת פוטנציאל העלייה, בעקבות ההגירה לישראל בעבר והריבוי הטבעי השלילי. עם זאת צופה האגף כי אם תתחדש הצמיחה ותקטן האבטלה,

בשנת 1998 עלו ארצה כ־57,000 עולים, כ־14 אחוזים פחות מאשר ב־1997.

בנק ישראל, דין וחשבון 1998

יגיעו 10,000-5,000 עולים נוספים בכל שנה, מעבר ל-50,000-60,000 העולים הצפויים לעלות בכל אחת מהשנתיים הקרובות.

ניתן להבחין בהמשך מגמת הירידה במשקלם של בעלי השכלה נמוכה בכוח העבודה ובקרב המועסקים. מגמה זו משקפת הן את שינוי משקלם באוכלוסייה והן את מגמת הירידה ארוכת הטווח של שיעורי ההשתתפות בקרב בעלי פחות מ-10 שנות לימוד. כנגד זאת הולך וגדל משקלם של בעלי ההשכלה העל-תיכונית בכוח העבודה ובקרב המועסקים, תוך עליית משקלם באוכלוסייה ויציבות בשיעור השתתפותם הממוצע. עליית משקלם של בעלי ההשכלה העל-תיכונית באוכלוסייה נובעת הן מעליית רמת ההשכלה בקרב האוכלוסייה הוותיקה (הודות לעלייתה בקרב הצעירים) והן ממשקלם הגבוה של בעלי ההשכלה גבוהה בקרב העולים.

3. הביקוש לעבודה והתעסוקה בענפי המשק⁴

מספר המועסקים⁵ הממוצע במשק גדל ב-1998 ב-1.7 אחוזים, שיעור גידול הנמוך במידה ניכרת מזה של כוח העבודה האזרחי, והדבר התבטא בעלייה ניכרת של שיעור האבטלה. התרחבות התעסוקה נבעה כמעט כולה מעלייה ניכרת, בת 5.8 אחוזים, של מספר המועסקים בשירותים הציבוריים, בעוד שבסקטור העסקי עלתה התעסוקה ב-0.2 אחוז בלבד. זהו המשך המגמה שהסתמנה עוד מהמחצית השנייה של 1996: התרחבות בקצב הולך וגדל של התעסוקה בשירותים הציבוריים לעומת האטה ניכרת של התרחבות התעסוקה בסקטור העסקי. מגמת ההתרחבות של השירותים הציבוריים ניכרה גם בתקופות המיתון הקודמות, שעד לתכנית הייצוב של 1985, ובעת עליית האבטלה שלאחר גל העלייה האחרון. יש לזכור כי בתקופות המיתון שעד להפעלת תכנית הייצוב התערבה הממשלה ישירות גם בסקטור העסקי (על ידי סיוע למפעלים הנתונים בקשיים וסבסוד תעסוקה), כך שניתן ביטוי חסר גם לעוצמת ההתמתנות של התעסוקה בסקטור העסקי. בשנים שלאחר תכנית הייצוב נמנעה הממשלה מהתערבות ישירה בתעסוקה. התפתחות התעסוקה בשנת 1998 מעלה חשש שמא עליית שיעור האבטלה וירידת הצמיחה יניעו את הממשלה לחזור ולהתערב ישירות בשוק העבודה. במקרה כזה, הפיכת התרחבות התעסוקה במגזר הציבורי לפרמנגנטית תפחית את הגמישות בהוצאות הסקטור הציבורי. (ראה פרק ה').

על אף האמור לעיל, יש לזכור כי באותם ענפים של השירותים הציבוריים שבהם התרחבה התעסוקה בשיעור הגבוה ביותר פועלת הממשלה לצדם של יזמים פרטיים (לוח ד'-נ-5). בענף שירותי הבריאות, הרווחה והסעד עלה מספר המועסקים ב-10.2 אחוזים, ובתחום החינוך עלה מספרם ב-6.5 אחוזים. לעומתם ירד מעט (ב-0.5 אחוז) מספר

מספר המועסקים

הממוצע במשק גדל ב-1.7

אחוזים, שיעור הנמוך

במידה ניכרת משיעור

גידולו של כוח העבודה

האזרחי. התרחבות

התעסוקה נבעה כמעט

כולה מעליית מספר

המועסקים בשירותים

הציבוריים.

4 סיווג הענפים בנתוני שוק העבודה לוקה בכמה בעיות, ולכן יש להיזהר בניתוח השינויים בו. על פי הסיווג בסקרי כוח אדם ונתוני הביטוח הלאומי, כלולים כל העובדים בשירותי החינוך והבריאות, לרבות אלו המסופקים באופן פרטי, בשירותים הציבוריים. בעיה נוספת קשורה בסיווגם של העובדים המועסקים בחברות כוח אדם או בחברות קבלניות. בשנים האחרונות התרחבה מאוד העסקת עובדים באמצעות חברות אלה, המספקות שירותים לחברות אחרות (ניקיון, שמירה, מחשב וכד'). סיווגם של עובדים המועסקים בחברות אלו בסקרי כוח אדם הוא לעתים בענף השירותים העסקיים ולעתים בענפים שלהם מסופקים השירותים (ענפי המשק או הסקטור הציבורי). נתוני הביטוח הלאומי ונתוני התעשייה, המבוססים על דיווחי המעסיקים, מסווגים עובדים אלו בחברות המעסיקות אותם – בשירותים העסקיים. 5 נתוני התעסוקה בסעיף זה מתייחסים לכלל המועסקים, כולל עובדים זרים ועובדים מהשטחים.

פרק ד', התעסוקה והשכר

לוח ד'-2

אינדיקטורים עיקריים לשוק העבודה, 1996 עד 1998
(ממוצעים שנתיים, אלפים)

העלייה או הירידה לעומת השנה הקודמת					
1998	1997	1996	1998	1997	
112.9	109.4	116.6	4,242.2	4,129.3	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
61.5	53.2	46.8	2,271.6	2,210.1	2. כוח העבודה האזרחי
25.2	25.7	-0.9	195.0	169.8	3. הבלתי-מועסקים
38.4	40.1	74.1	2,269.7	2,231.3	4. המועסקים - סך הכול
36.3	27.5	47.7	2,076.6	2,040.3	ישראלים
2.1	12.6	26.4	193.1	191.0	לא-ישראלים
5.0	7.0	-19.0	53.0	48.0	עובדי שטחים
-2.8	5.6	45.4	140.2	143.0	עובדים זרים
34.8	17	14	634.3	599.5	5. המועסקים בשירותים הציבוריים
3.6	23.0	60.2	1,635.4	1,631.8	6. המועסקים בסקטור העסקי

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ירידת תשומת העבודה
בסקטור העסקי משקפת
ירידה ניכרת בתשומת
העבודה של העובדים
הישראלים במקביל
לעליית תשומת העבודה
של העובדים מהשטחים.

המועסקים במינהל הציבורי, לאחר התרחבות ניכרת (5.2 אחוזים) בשנת 1997. הירידה הממוצעת משקפת ירידה בת כ-3 אחוזים בשלושת הרבעים הראשונים ועלייה חדה, כ-6.5 אחוזים, ברביע האחרון, בהשוואה לתקופות המקבילות אשתקד.

ירידת תשומת העבודה בסקטור העסקי, באחוז אחד בממוצע, היא אינדיקטור חשוב לעוצמת הרפיון בפעילות הריאלית. הירידה הממוצעת של תשומת העבודה מבטאת ירידה בת 1.1 אחוזים בתשומת העבודה של עובדים ישראלים, עלייה בת 10.7 אחוזים בתשומת העבודה של עובדים מהשטחים וירידה בת 2.8 אחוזים בזו של עובדים זרים (לוח ד'-3). התמתנות הגידול של מספר המועסקים, במקביל לירידת מספרן של שעות העבודה השבועיות למועסק (לוח ד'-נ-9) הן שהביאו לירידת תשומת העבודה. ממוצע שעות העבודה השבועיות למועסק ירד בכל הענפים הראשיים, הן בסקטור העסקי (1.2 אחוזים) והן בשירותים הציבוריים (1.9 אחוזים), והירידות הבולטות היו בענפי החינוך (כ-3.4 אחוזים) והבינוי (כ-3 אחוזים). ירידת מספרן הממוצע של שעות העבודה למועסק מבטאת את הגידול הניכר של משקל המועסקים חלקית: גידול התעסוקה נובע כמעט כולו מעלייה בת 6 אחוזים של מספרם, דבר העשוי להצביע על סיכוי גבוה לעלייה נוספת באבטלה, שכן בעת מיתון מצמצמים מרבית המעסיקים (בסקטור העסקי) את מספר שעות העבודה למועסק, ורק לאחר מכן מצמצמים את מצבת העובדים.

התמתנות הביקוש לעבודה בסקטור העסקי הקיפה את מרבית ענפיו, אך בלטה במיוחד בענפים עתירי העבודה הלא-מיומנת, שבהם ירד מספר המועסקים (לוח ד'-3). צמצום התעסוקה בענף הבינוי ובענפים המספיקים לו תשומות, תרם השנה את התרומה הניכרת ביותר לעליית שיעור האבטלה (לוח ד'-נ-10) – יותר מנקודת אחוז. בענף הבינוי לבדו ירד מספר המועסקים ב-5.6 אחוזים, שיעור המשקף ירידה בת 10.5 אחוזים של מספר המועסקים הישראלים ועלייה בת 9.9 אחוזים של מספר עובדי השטחים, תוך ירידה

בנק ישראל, דין וחשבון 1998

לוח ד'-3

המועסקים ותשומת העבודה בסקטור העסקי לפי ענפים, 1996 עד 1998

תשומת העבודה					המועסקים					
שיעורי השינוי			אלפים		שיעורי השינוי			אלפים		
1998	1997	1996	1998	1997	1998	1997	1996	1998	1997	
-1.0	1.7	4.7	66,459	67,100	0.2	1.4	3.9	1,635	1,632	בסך הסקטור העסקי ¹
-7.2	1.4	6.7	10,227	11,017	-5.6	0.0	5.5	233	247	בבנייה
-1.6	-1.9	2.6	16,558	16,830	-0.9	-1.9	3.0	402	406	בתעשייה
-0.7	0.8	-3.3	3,170	3,191	0.3	0.3	-5.2	73	73	בחקלאות
1.7	2.1	3.2	11,001	10,813	3.0	3.1	2.70	271	263	במסחר ותיקון כלי רכב
2.3	0.1	8.0	4,027	3,938	4.9	1.0	5.0	102	97	בשירותי האוכל
0.1	8.7	-0.9	2,987	2,985	-0.1	8.7	-0.1	78	78	בבנקאות, ביטוח ופיננסים
3.3	6.7	16.0	8,725	8,445	5.1	6.2	14.1	223	212	בשירותים העסקיים

(1) הנתונים אינם מסתכמים, בשל השמטת הענף "אחרים".
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

במספרם של העובדים הזרים⁶, התפתחות התעסוקה בענף זה היא בחלקה תוצאת הירידה החדה של מספר התחלות הבנייה. זאת ועוד, זמינותם של עובדי השטחים והעובדים הזרים והכדאיות היחסית בהעסקתם, בהשוואה להעסקת ישראלים, השפיעו על התעסוקה בענף הבינוי יותר מאשר על התעסוקה בענפים אחרים, עקב משקלם הגדול (כ-41 אחוזים) של העובדים הלא-ישראלים בענף זה.

בענפי התעשייה עתירי העבודה הלא-מיומנת ירד מספר המועסקים הישראלים ב-8.6 אחוזים בממוצע. בלט במיוחד צמצום התעסוקה בענף הטקסטיל (12.1 אחוזים), בהמשך לצמצומים ניכרים בשנים קודמות. ענף הטקסטיל הושפע יותר מענפים אחרים מעליית שכר המינימום, שהקטינה את רווחיות הייצור והייתה אחד הגורמים שהניעו את המעסיקים להפנות חלק מפעילות הייצור לארצות שכנות. צמצום התעסוקה בענף הטקסטיל בולט עוד יותר על רקע הגידול הניכר (כ-5.5 אחוזים) של יצוא הענף השנה והעלייה (כאחוז אחד) של הייצור. חלק ניכר מצמצום התעסוקה מוסבר בהעברת חלק מהייצור לחו"ל. מעבר לכך ניתן להבחין בעליית עצימות ההון והטכנולוגיה בתהליכי הייצור, שינוי שעשוי להסביר חלק נוסף בצמצום התעסוקה.

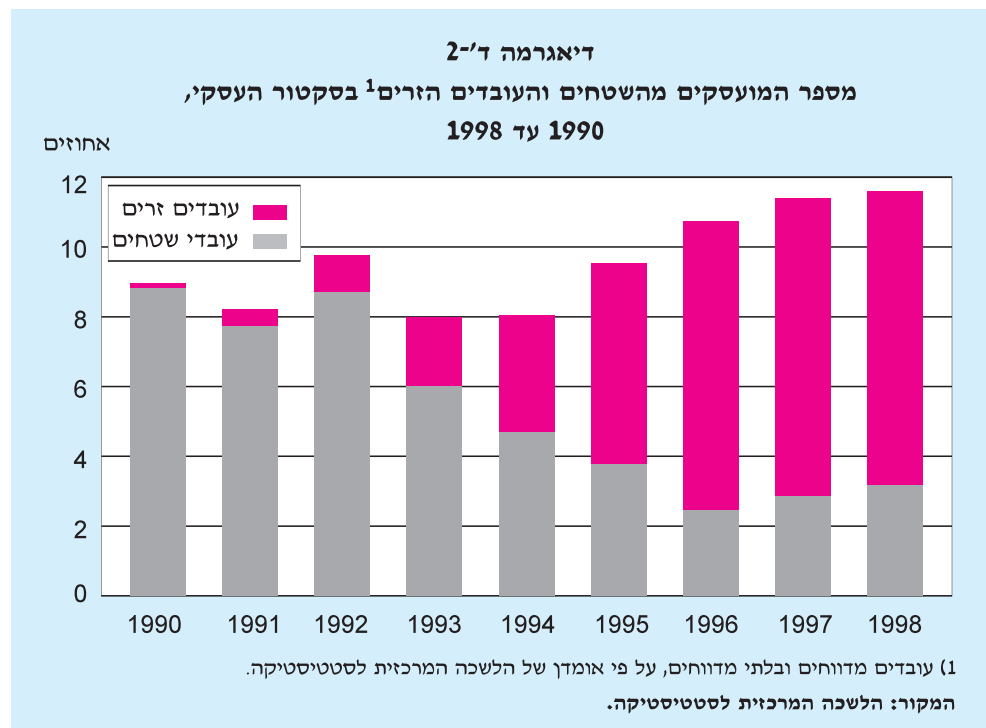
במקביל לצמצום התעסוקה בענפים עתירי העבודה הבלתי מיומנת נמשכה מגמת ההתרחבות בענפים עתירי ההשכלה, ובייחוד בענפי הטכנולוגיה המתקדמת (high-tech), שבהם התרחבה התעסוקה בשיעור הגבוה בהרבה מזה של כוח העבודה האזרחי. (כך, למשל, עלה מספר המועסקים הישראלים בענפים עתירי ההשכלה בתעשייה ומחשוב ב-7.9 אחוזים בממוצע).

ב-1998 נמשכה מגמת העלייה של מספר המועסקים בענפים עתירי ההשכלה.

6 ירידת מספרם של העובדים הזרים בענף הבינוי משקפת ירידה בת 6.5 אחוזים של מספר העובדים הזרים המדווחים ועלייה קטנה יותר (בת 3.7 אחוזים) במספרם הנאמד של העובדים הזרים הבלתי מדווחים.

פרק ד', התעסוקה והשכר

התפתחות ההרכב הענפי של התעסוקה השנה משקפת את התמתנות הביקושים המקומיים, את הרכב הסחר העולמי, המוטה כלפי מוצרי הטכנולוגיה המתקדמת, ואת המשך מגמות הגלובליזציה והחשיפה. גורמים אלו הביאו לשחיקה מתמשכת ברווחיות הענפים עתירי העבודה הלא-מיומנת ופגעו במיוחד בזו של ענפי התעשייה המסורתיים. בהרכב המועסקים בסקטור העסקי נבלם הגידול של מספר העובדים הזרים: מספר העובדים הזרים המדווחים ירד ב-7.6 אחוזים והגיע ל-70.2 אלף, בעוד שמספרם של הבלתי מדווחים עלה ב-3.2 אחוזים והגיע ל-65 אלף. לעומת זאת המשיך מספר עובדי השטחים לגדול בקצב מהיר והגיע ל-52 אלף בממוצע שנתי – גידול של 10.6 אחוזים לעומת 1997. יחד מהווים העובדים הזרים ועובדי השטחים 11.4 אחוזים מכלל המועסקים בסקטור העסקי (כמו ב-1997), ותשומת העבודה הנובעת מהעסקתם היא 13.2 אחוזים מסך כל תשומות העבודה בסקטור העסקי (לעומת 13.1 אחוזים ב-1997).

ההיתר שניתן בראשית שנות התשעים להעסיק עובדים זרים, שהם גורם ייצור תחליפי לעובדים ישראלים בעלי השכלה נמוכה וגורם ייצור משלים לעובדים ישראלים בעלי השכלה גבוהה, בא למלא מחסור זמני בעובדים בענפי הבנייה והחקלאות.⁸ בשנים הראשונות שלאחר מתן ההיתר (1993 עד 1996) גדל מספרם של העובדים הזרים במהירות ובהתמדה, במקביל לירידת מספרם של עובדי השטחים (דיאגרמה ד'-2). העובדים הזרים

7 מספר העובדים הזרים מבוסס על אומדני הלמ"ס. יש לזכור כי האומדנים המקובלים על גורמים ממשלתיים שונים, לגבי מספר העובדים הזרים (החוקיים והלא-חוקיים) נעים בטווח רחב.

8 האירועים הביטחוניים בראשית שנות התשעים והסגרים שבאו בעקבותיהם גרמו לשיבושים בהגעתם של עובדי השטחים לעבודה בתחומי הקו הירוק. במקביל גדל בשיעור ניכר הביקוש לשירותי דיור, בעקבות גל העלייה.

בנק ישראל, דין וחשבון 1998

השתלבו גם בענפים שבהם היה משקלם של עובדי השטחים נמוך יחסית, למשל בענף השירותים האישיים. מאז 1997, בעקבות הגבלת ההיתרים והגברת האכיפה על העסקת זרים, הואטה במידה ניכרת עליית משקלם של העובדים הזרים בסך המועסקים, אך גדל משקלם של עובדי השטחים.

בשנת 1998 עבדו מרבית הזרים בענפי הבנייה והחקלאות (48 אחוזים ו-14 אחוזים בהתאמה). כן הועסקו זרים בענף שירותי אוכל ולינה, בענף השירותים העסקיים ובענף שירותי הבית (14 אחוזים, 12 אחוזים ו-8.6 אחוזים, בהתאמה).

בצד תרומתם הרבה של העובדים הזרים לצמיחת המשק בשנים הקודמות ולסיפוק מהיר יחסית של הביקוש לדיוור, ישנן להעסקת עובדים לא ישראלים ובפרט עובדים זרים גם השלכות כלכליות וחברתיות שליליות⁹. אחת מהן משתקפת בעליית משקלם של העובדים הלא-ישראלים בתעסוקה על אף המיתון השורר במשק בשנתיים האחרונות ועל רקע המשבר המתמשך בענף הבנייה, שבו מועסקים רבים מהעובדים הלא-ישראלים. עלייה זו במשקלם של העובדים הלא-ישראלים מעידה על הקושי הרב בהיפוך מגמת הגידול של מספר העובדים הזרים ועובדי השטחים. זאת למרות מאמצי משרד הפנים ושירות התעסוקה להקטין את מספר ההיתרים ולהגביר את האכיפה.

4. האבטלה

גידולו של מספר המובטלים, שהחל ברביע השלישי של 1996, נמשך ב-1998, ושיעור האבטלה הגיע לממוצע שנתי של 8.6 אחוזים – 195 אלף בלתי מועסקים. במהלך המחצית הראשונה של השנה עלה שיעור האבטלה והגיע ל-9.3 אחוזים (בניכוי עונתיות) ברביע השני, ואילו במחצית השנייה הוא ירד והגיע ל-8.2 אחוזים ברביע הרביעי. ירידתו במחצית השנייה של השנה נובעת מעלייה חדה של מספר המועסקים בשירותים הציבוריים (כ-7 אחוזים לעומת התקופה המקבילה אשתקד) ושל מספר המועסקים במשרות חלקיות (12.6 אחוזים לעומת התקופה המקבילה אשתקד), ונראה שאינה אינדיקטור לשיפור ארוך טווח בביקוש לעבודה.

נתוני שירות התעסוקה מצביעים על עלייה בת כ-9.2 אחוזים במספרם הממוצע של דורשי העבודה בשנת 1998 לעומת 1997¹⁰. על פי נתוני הביטוח הלאומי עלה מספר התביעות לתשלום דמי אבטלה ב-12.2 אחוזים לעומת 1997, שיעור הנמוך במידה ניכרת משיעור הגידול של מספר המובטלים – 14.8 אחוזים. נתונים אלו מבטאים כנראה את הגברת האכיפה של חוק ביטוח האבטלה על ידי שירות התעסוקה: במהלך 1998 נרשם גידול בן 51 אחוזים של מספר הסירובים¹¹ שנרשמו לעומת מספרם ב-1997. זאת לעומת השנים הקודמות, שבהן היה הגידול של מספר התביעות לדמי אבטלה בדרך כלל גבוה מזה של מספר המובטלים.

ירידת שיעור האבטלה במחצית השנייה של 1998 נובעת מעליית מספרם של המועסקים בשירותים הציבוריים ושל המועסקים חלקית.

⁹ ההשלכות הכלכליות של תופעת העובדים הזרים מתוארות ביתר פירוט בתיבה ד'-1 בדוח בנק ישראל לשנת 1997.

¹⁰ נתוני שירות התעסוקה משמשים אינדיקטור להתפתחות האבטלה, ויתרונם הוא שפרסומם מוקדם מזה של נתוני האבטלה הרבעוניים. עם זאת, נתונים אלו מושפעים מאוד ממדיניות שירות התעסוקה (למשל ממספר הנשלחים לקורסי הכשרה מקצועית ומרישום סירובים).

¹¹ מובטל המופנה לעבודה המוגדרת כ"עבודה מתאימה" ומסרב לקבלה נרשם כסרבן עבודה, ונשללת זכאותו לדמי אבטלה. יש לזכור כי על אף הגידול ברישום הסירובים השנה, מספר הסירובים נמוך יחסית למספר דורשי העבודה.

פרק ד', התעסוקה והשכר

עליית שיעור האבטלה
נבעה בעיקר מהתמתנות
הביקושים לעבודה
בסקטור העסקי, כתוצאה
מהמיתון.

עליית שיעור האבטלה משקפת בעיקר את התמתנות הביקוש לעבודה בסקטור העסקי, כתוצאה מהמיתון. צמצום התעסוקה בענפים עתירי עבודה בלתי מיומנת, אשר תרם את התרומה המרכזית לעליית שיעור האבטלה השנה, נבע גם משינוי הרכב הביקושים, אשר הביא לירידת היקף הפעילות בענפים אלו, ומשינוי תהליכי הייצור, שבהם מתגברת עצימות ההון והטכנולוגיה. עליית שכר המינימום וזמינותם של העובדים הזרים ועובדי השטחים, שעלות העסקתם נמוכה יחסית, תרמו תרומה נוספת לצמצום הביקוש לעובדים, בעיקר בעלי השכלה נמוכה, ולעליית שיעור האבטלה. נוסף על כך התאפשרה בשנים האחרונות הפניית חלק גדול והולך של פעילות הייצור עתירת העבודה הבלתי מיומנת לארצות שכנות, שעומן כוננה ישראל יחסים דיפלומטיים, ובהן עלות העבודה נמוכה. עודפי הביקוש לעובדים בענפים עתירי ההשכלה, שקיזזו מעט (0.3 נקודת אחוז) מעליית שיעור האבטלה הממוצע במשק, אינם נותנים מענה לבעיית האבטלה, שכן במרבית המקרים אין העובדים הנפלים מהענפים המצטמצמים יכולים להיקלט בענפים המתרחבים, בשל חוסר ההתאמה בין הכישורים הנדרשים בענפים עתירי ההשכלה לבין כישוריהם.

לוח ד'-4

התרומה לשינוי שיעור האבטלה¹, 1996 עד 1998
(העלייה או הירידה לעומת השנה הקודמת, אחוזים)

1998	1997	1996	
0.9	1.0	-0.2	סך הכול
1.7	1.1	-0.2	הסקטור העסקי
-0.2	-0.4	-0.4	הענפים עתירי ההשכלה ²
0.1	-0.4	-0.2	מהם: בלתי סחירים
0.0	0.1	-0.1	בתעשייה
-0.3	-0.1	-0.2	מחשוב
1.4	0.7	0.5	הענפים עתירי העבודה הלא מיומנת ³
0.7	0.4	0.5	מהם: בתעשייה
0.2	0.3	0.2	טקסטיל והלבשה
0.9	0.3	-0.3	בינוי
-0.2	0.1	0.3	שירותי אירוח ואוכל
0.5	0.7	-0.2	יתר הענפים (הלא מסווגים) ⁴
0.2	0.3	-0.1	מהם: בתעשייה
-0.8	-0.1	0.0	השירותים הציבוריים

(1) התרומה לגידול מספר המובטלים חושבה כהפרש בין מספר הישראלים שהיו אמורים להיות מועסקים, לו התרחבה התעסוקה בשיעור הגידול של כוח העבודה האזרחי לבין ההתרחבות בפועל. (יתר פירוט לפי ענפים ראה בלוח ד'-3-10).

(2) הענפים עתירי ההשכלה כוללים: חלק מענפי התעשייה, שירותי המחשוב, הבנקאות, הביטוח והמוסדות הפיננסיים ופעילויות עסקיות אחרות.

(3) ענפים עתירי עבודה לא מיומנת: חלק מענפי התעשייה, הבינוי, המסחר והתיקונים ושירותי האירוח והאוכל.

(4) יתר הענפים (הלא מסווגים): חקלאות, חשמל ומים, תחבורה, אחסנה ותקשורת, השכרת ציוד, גיוס עובדים, שמירה וניקיון, בילוי ופנאי, ושירותים אישיים אחרים.

המקור: עיבוד מסקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בנק ישראל, דין וחשבון 1998

ענפי הסקטור העסקי עתירי העבודה הבלתי מיומנת תרמו, כאמור, את התרומה העיקרית לעליית שיעור האבטלה השנה (לוח ד'-4): חלק גדול מעליית האבטלה נגזר באופן ישיר מענף הבנייה, שתרם לגידולו של שיעור האבטלה 0.9 נקודת אחוז, ומענפים המספקים לו תשומות. הענפים עתירי העבודה הבלתי מיומנת בתעשייה תרמו לגידולו של שיעור האבטלה 0.7 נקודת אחוז נוספת.

עליית שיעור האבטלה ומספר המובטלים ניכרה השנה בכל רמות ההשכלה, אך בלטה במיוחד בקרב בעלי עשר שנות לימוד ופחות. הפער שבין שיעורי האבטלה בקבוצות השכלה שונות המשיך להתרחב, על אף הירידה המתמשכת של שיעורי ההשתתפות בקרב בעלי השכלה נמוכה (תיכונית ופחות) והיציבות (בממוצע) של שיעורי ההשתתפות בקרב בעלי השכלה על-תיכונית. מגמות אלו משקפות גם הן את התפתחות הביקושים לעבודה – את ההתרחבות הניכרת של הביקוש לעובדים בעלי השכלה טכנולוגית והשכלה גבוהה אחרת ואת הצטמצמות הביקוש לעובדים בעלי השכלה נמוכה.

הפער שבין שיעורי האבטלה בקבוצות השכלה שונות המשיך להתרחב, למרות ירידת שיעורי ההשתתפות של בעלי השכלה תיכונית ופחות.

לוח ד'-5

שיעורי האבטלה לפי ההשכלה, 1995 עד 1998
(אחוזים)

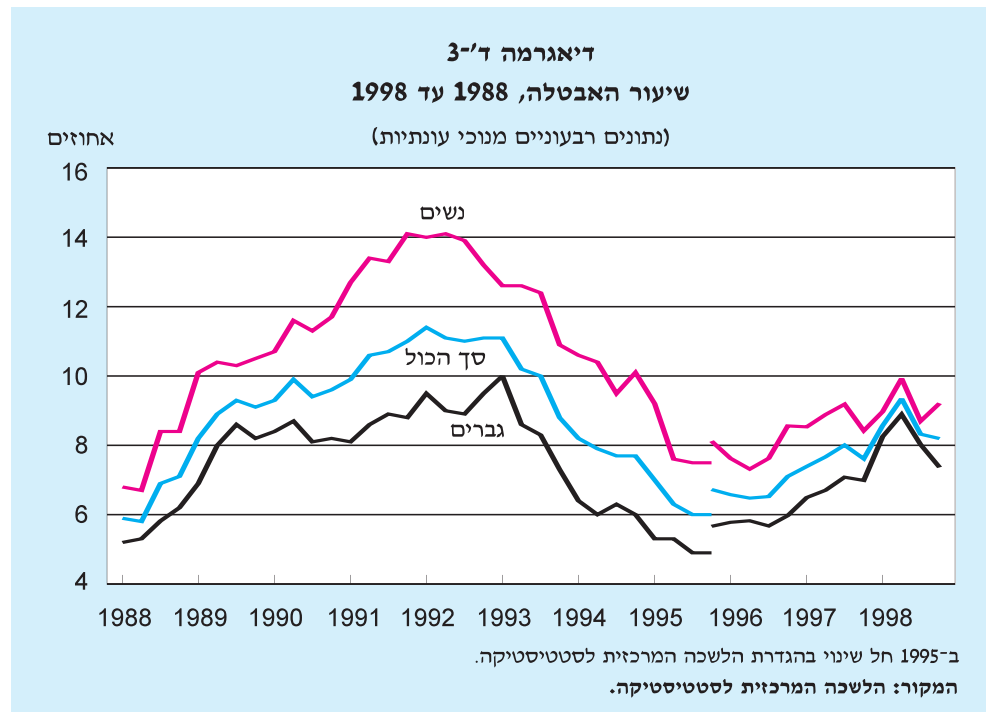
1998	1997	1996	1995	
8.6	7.7	6.7	6.9	סך הכול
13.0	10.0	8.1	7.4	0-10 שנות לימוד
10.0	9.4	8.2	8.0	11-12 שנות לימוד
7.2	6.5	5.7	5.2	13-15 שנות לימוד
4.2	4.1	3.7	3.3	16+ שנות לימוד

המקור: סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

התמתנות הביקוש לעבודה ועליית שיעור האבטלה בעקבותיה התרחשו בכל אזורי הארץ, אך בלטו במיוחד בפריפריה: מרבית מוקדי האבטלה (יישובים שבהם שיעור האבטלה עולה על 10 אחוזים) נמצאים באזור הדרום ובמגזר הערבי. עם זאת הצטמצם הפער שבין שיעור האבטלה באזור הדרום לבין שיעור האבטלה הארצי, תוך ירידה קלה של שיעורה בדרום. רשויות שונות הצהירו במהלך השנה על תכניות להתמודדות עם בעיית האבטלה, תוך התמקדות באזורי הפריפריה ובמוקדי האבטלה. עם זאת נראה כי ירידת שיעור האבטלה נובעת בעיקר מירידת שיעורי ההשתתפות, ולא מעליית מספר המועסקים. מלבד זאת רבים מתושבי עיירות הפיתוח, המגזר הערבי ואזורי פריפריה אחרים תלויים לפרנסתם במפעלים בודדים, המספקים תעסוקה לחלק גדול מהתושבים; פיתוח תשתיות כבישים ותחבורה, אשר ישפרו את הגישה למוקדי תעסוקה מרכזיים או אזוריים, עשוי לתרום לפתרון ארוך טווח של בעיית האבטלה בפריפריה יותר מאשר תמיכה במפעלים שאינם רווחיים.

בחינת מאפייני האבטלה מלמדת כי במהלך שנת 1998 היה שיעורם של הבלתי מועסקים בקרב הגברים (כ-8.1 אחוזים בממוצע) נמוך משיעור הבלתי מועסקות בקרב הנשים (כ-9.2 אחוזים בממוצע). שיעורים אלו משקפים עלייה תלולה של שיעור האבטלה

פרק ד', התעסוקה והשכר

הפער שבין שיעור
האבטלה בקרב הגברים
לשיעור בקרב הנשים
המשיך להצטמצם.

בקרב הגברים ועלייה מתונה יותר בקרב הנשים¹²; וזאת למרות עליית שיעור ההשתתפות של הנשים וירידת שיעור ההשתתפות של הגברים. הפער שבין שיעור האבטלה בקרב הגברים לבין שיעור האבטלה בקרב הנשים המשיך להצטמצם. שיעור האבטלה של העולים עלה השנה עלייה חדה, בהמשך לעלייה מתונה יותר אשתקד. עליות אלו באו לאחר ירידה רצופה של אבטלת העולים בין 1990 ל-1996 ובמקביל לירידת מספרם של העולים ארצה השנה. שיעור האבטלה בקרב קבוצות עולים יורד ככל שעולה הוותק שלהם בארץ. עם זאת, ולמרות התארכות הוותק הממוצע, התרחב השנה הפער בין שיעור האבטלה בקרב העולים (11.7 אחוזים בממוצע) לשיעור בקרב הוותקים. התרחבות הפער משקפת הרעה במצבם היחסי של העולים, וייתכן כי היא נובעת בחלקה ממיצוי תכניות שונות לסבסוד עבודתם של עולים.

עליית מספר המובטלים הייתה מלווה גם השנה בהעמקת האבטלה (לוח ד'-נ'-7): חלקם של המובטלים המחפשים עבודה תקופה ארוכה, למעלה מחצי שנה, עלה מ-20.5 אחוזים בשנת 1997 ל-24.1 אחוזים בשנת 1998. גידול זה משקף עלייה חדה של חלק המחפשים בין חצי שנה לשנה, ועלייה גם במשקלם של המחפשים מעל שנה. הצטמצמות התעסוקה בענפים שונים התבטאה בגידול חלקם של המפוטרים (פיטורי צמצום) בכלל המובטלים שהועסקו בשנה האחרונה, מ-33.4 אחוזים בממוצע בשנת 1997 ל-37.8 אחוזים בממוצע ב-1998.

האינדיקטורים השונים מצביעים על המשך מגמת הגידול באבטלה והעמקתה, ובייחוד בקרב הקבוצות החלשות, ששיעורי האבטלה בהן היו גבוהים מלכתחילה. לשיעורי אבטלה גבוהים ומתמשכים השלכות כלכליות וחברתיות הן בטווח הקצר והן בטווח הארוך.

¹² על אף האמור ניכרה ברביע הרביעי עלייה חדה של האבטלה בקרב הנשים, תוך ירידת האבטלה בקרב הגברים.

בנק ישראל, דין וחשבון 1998

שיעורי אבטלה גבוהים עלולים להביא להעמקת האבטלה ולהתרחבות הגרעין הקשה של המובטלים שסיכוייהם למצוא תעסוקה בעתיד נמוכים. שהות ארוכה מחוץ למעגל התעסוקה מביאה לאבדן חלק מהונו האנושי של המובטל, מקטינה את יכולתו להסתייע בניסיונו הקודם בעבודה כעדות לכישוריו, ובכך פוגעת ביכולתו למצוא תעסוקה בעתיד ומביאה להגדלת שיעור האבטלה הטבעי (ראה תיבה ד'-1). שיעורי אבטלה גבוהים לאורך זמן גורמים גם לפרישה של משתתפים שנואשו ממצאת עבודה לאחר חיפוש ממושך. הירידה הניכרת והמתמשכת בשיעורי ההשתתפות של בעלי השכלה נמוכה (עד 10 שנות לימוד) מעידה אולי על תופעה זו, הקרויה בספרות תופעת "העובד המתייאש". התרחבות האבטלה והעמקתה מדגישות את הצורך בנקיטת צעדי מדיניות שיקלו על היקלטותם של המובטלים בענפים המתרחבים. הרחבת פעילות ההכשרה המקצועית ושיפור התאמתה לדרישות המעסיקים הפוטנציאליים הם צעדים חשובים לצמצום החיכוך בשוק העבודה. כדי לשפר את ההתאמה בין תכני ההכשרה המקצועית לדרישות המעסיקים רצוי להגדיל את מעורבותם של המעסיקים בתכנון ההכשרה (על ידי סבסוד הכשרה פנים-מפעלית), ולתמרץ את מפעיליה בהתאם להצלחת ההשמה של בוגרי הקורסים. חשוב במיוחד להימנע מהפיכת ההפניה לקורסי הכשרה מקצועית לצעד שמטרתו היחידה היא הקטנה מלאכותית של שיעור האבטלה הנמדד.

תיבה ד'-1: שיעור האבטלה הטבעי

בישראל ניתן להבחין במגמת עלייה של שיעור האבטלה מאז 1973. על אף ירידת שיעור האבטלה מזמן לזמן, בהתאם למחזור העסקים, נמשכת מגמת העלייה באבטלה על פני זמן. התפתחות זו דומה להתפתחות האבטלה בחלק ממדינות אירופה בעשורים האחרונים, ועשויה להצביע על קיומם של גורמים מבניים ואחרים, המסבירים חלק מעליית האבטלה שמעבר להשפעת הרכיב המחזורי.

"שיעור האבטלה הטבעי", מושג שפותח על ידי ¹Friedman ו-²Phelps, מתייחס לשיעור האבטלה שהיה נקבע במצב של שיווי משקל כללי בכלל השווקים, ולפיכך הוא מבטא את מכלול המאפיינים של שוק העבודה ושוק המוצרים.

רכיב אחד של האבטלה ה"טבעית" הוא אבטלת החיכוך, הנובעת מפרק הזמן הדרוש לחיפוש העבודה המתאימה או העובד המתאים. שיעור אבטלת החיכוך תלוי בפרמטרים שונים וביניהם ב"שכר הסף" – השכר המינימלי שתמורתו מוכן העובד לקבל על עצמו עבודה. שכר הסף מושפע בעיקר מההכנסה המשפחתית, מנגישות שוק ההון, מגובה דמי האבטלה ומהקריטריונים לקבלתם. בישראל עלה משקלם של מקבלי דמי אבטלה מכלל המובטלים מכ-23 אחוזים בסוף שנות השמונים ועד לכ-60 אחוזים ב-1997, וגובה דמי האבטלה ששולמו עלה בשני העשורים האחרונים מעבר לעליית השכר הממוצע.³ עם זאת, מהשוואה בין ישראל ומדינות אחרות עולה כי

1 Friedman, M. (1968). "the role of monetary policy", The American Economic Review, 58:1-17.

2 Phelps, E.S. (1968). "Money Wage Dynamics and Labor Market Equilibrium" Journal of Political Economy, 76 (August) Part 2, 678-711.

3 דמי האבטלה מקטינים את עלות חיפוש העבודה מנקודת מבטו של המובטל, ועלייתם תורמת לעליית שכר הסף ולהארכת משך החיפוש. עם זאת משקלם של מקבלי דמי אבטלה בכלל המובטלים וגובה דמי האבטלה ביחס לשכר הממוצע עשויים לשקף גם שינוי בהרכב המובטלים ובעומק האבטלה.

פרק ד', התעסוקה והשכר

הקריטריונים לקבלת דמי אבטלה ושיעור התחלופה (היחס שבין דמי האבטלה לשכר האחרון) בישראל אינם חורגים מהמקובל בארצות המערב. שיעור האבטלה החיכוכית מושפע גם ממידת ההתאמה שבין הביקוש לעבודה (דרישות המעסיקים) להיצע העבודה (כישורי העובדים, מיקומם הגיאוגרפי וכו'). בישראל ובמדינות נוספות התחוללו בשני העשורים האחרונים שיפורים טכנולוגיים ושינויים מבניים מרחיקי לכת, שהביאו להקטנת המיתאם בין הביקוש לעובדים לבין היצע העבודה, ולפיכך תרמו להגדלת החיכוך. זאת ועוד, המקצועות ומשלחי היד המתקדמים, שמשקלם בתעסוקה הולך וגדל, מאופיינים בדרך כלל בשונות גבוהה של כישורי העובדים ושל דרישות התפקידים, וגם זו תורמת להגדלת החיכוך. עליית רמת ההשכלה הממוצעת ועליית משקלם של בעלי השכלה על-תיכונית ובעלי השכלה טכנולוגית בכוח העבודה פעלו להקטנת החיכוך, וקיצו חלק מהשפעתם של השיפורים הטכנולוגיים ושל השינוי המבני. עם זאת, עליית הפער שבין ממוצע שנות הלימוד בקרב המועסקים לזה שבכוח העבודה נותנת ביטוי חלקי בלבד להשפעת השינויים המבניים והשיפורים הטכנולוגיים על אבטלת החיכוך, שכן נתון זה אינו מביא בחשבון את התפלגות ההשכלה ומשלחי היד בכוח העבודה ובתעסוקה ואת התיישנות הידע.

השפעת הגורם הגיאוגרפי על החיכוך עשויה להתבטא בפער בין שיעורי האבטלה באיזורי הפריפריה, שבהם נמצאים מרבית מוקדי האבטלה, לבין שיעורי האבטלה באזורים הקרובים לערים הגדולות ולמוקדי התעסוקה האחרים. הפער שבין שיעור האבטלה בדרום לזה שבמרכז הולך ומתרחב, בעוד שקשה למצוא מגמה כלשהי בהתפתחות הפער בין שיעור האבטלה באיזורי פריפריה אחרים לבין זה שבמרכז.

גל העלייה של תחילת שנות התשעים תרם תחילה להגדלת החיכוך, בשל חוסר ההתאמה בין כישורי העולים לדרישות המעסיקים המקומיים. החיכוך החל יורד בהדרגה, עם התארכות הוותק הממוצע של העולים, כפי שניתן ללמוד מעליית שיעורי ההשתתפות וירידת שיעורי האבטלה בקרב קבוצות עולים ככל שעולה הוותק שלהם בארץ. משקלם הגבוה של העולים בעלי השכלה גבוהה ובעלי השכלה טכנולוגית, התורם לעליית רמת ההשכלה הממוצעת, עשוי להביא בטווח הבינוני לשיפור ההתאמה בין הביקוש לעובדים ובין היצע העבודה.

גורם נוסף לחיכוך הוא זמינותם של העובדים הזרים ועובדי השטחים, שעלות שכרם נמוכה מזו של ישראלים בעלי כישורים דומים, והם בדרך כלל גורם ייצור תחליפי לעובדים ישראלים בעלי השכלה נמוכה. זמינות זו תורמת להגמשת היצע העבודה בעת גאות, אך בעת מיתון היא מביאה לדחיקת עובדים בעלי השכלה נמוכה ממקומות עבודה ותורמת להגדלת החיכוך. משקלם של העובדים הלא-ישראלים בתעסוקה גדל והולך בהתמדה. (ראה לוח).

עליית שיעור האבטלה כשלעצמה עלולה לתרום לעליית שיעור האבטלה הטבעי (כפי שקרה במדינות רבות באירופה), שכן שהות ארוכה מחוץ למעגל התעסוקה מקטינה את יכולתו של המובטל להשתמש בניסיונו הקודם בעבודה כעדות לכישוריו, מביאה לאבדן חלק מההון האנושי שלו, ובכך פוגעת בכושרו למצוא עבודה בעתיד. (תופעה זו נקראת בספרות hysteresis).

בנק ישראל, דין וחשבון 1998

קשיחויות השכר הן רכיב נוסף של שיעור האבטלה הטבעי. קשיחויות אלו תורמות לקביעת השכר ברמה גבוהה מזו שהייתה נקבעת בשיווי משקל תחרותי – כתוצאה מהסכמים ברמת המפעל, המושפעים במידה רבה גם מכוח המיקוח של כל אחד מהצדדים, או כתוצאה מהתערבות ממשלתית במנגנון קביעת השכר ומקיומם של הסכמי שכר קולקטיביים.

בין ההתפתחויות המרכזיות בשוק העבודה הישראלי בעשור האחרון היו השינויים המבניים בשוק העבודה, אשר הגדילו את משקל ההסכמים ברמת המפעל, ואיפשרו לפירמות לקשור את תוספות השכר לרווחיותן ולמצב שוק העבודה במידה רבה יותר מאשר בעבר⁴: השפעת האיגודים המקצועיים הכלליים והענפיים על מנגנון קביעת השכר נחלשה, במקביל לעליית משקלם של המועסקים בחוזים אישיים ודרך לשכות תעסוקה פרטיות. החל מ-1988 לא ניתנו תוספות שכר כלל ארציות וכלל ענפיות למעט תוספת היוקר ושכר מינימום וגם הסכמי תוספת היוקר שונו, כך שניתן פיצוי חלקי בלבד על עליית המחירים. שינויים אלו ואחרים פעלו להחלשת המיתאם שבין התפתחויות השכר בסקטור העסקי לאלו שבסקטור הציבורי ולהקטנת שיעור האבטלה הטבעי. כנגד זאת פעלו חוק שכר המינימום והצמדתו לשכר הממוצע במשק להקטנת הגמישות ולהגדלת התלות בין הסכמי שכר במגזרים ובענפים שונים⁵.

אינדיקטורים למאפייני שוק העבודה המשפיעים על שיעור האבטלה הטבעי⁶

התקופה	שיעור הצמיחה	שיעור האבטלה	שיעור מקבלי דמי אבטלה בקרב המובטלים	הממוצע (אחוזים)	ההשתתפות של נשים	המועסקים (אחוזים)	העבודה (שנים)	הפער בין שיעור האבטלה בדרום לשיעור האבטלה במרכז (נקודות אחוז)	החלק מתוך שוכר המינימום ביחס לשוכר הממוצע מהסכמים המפעל (אחוזים)	שכר המינימום
1973-79	3.8	3.2	26.2	36.8	32.6	7.1	1.1	1.6	22.6	36.5
1980-84	2.9	5.1	16.3	37.2	36.4	7.6	1.2	1.5	7.6	35.0
1985-89	3.8	7.2	22.0	42.5	39.3	8.8	1.3	2.7	30.4	35.1
1990-93	5.5	10.4	37.5	44.7	42.2	8.7	1.3	2.4	44.8	40.7
1994-96	6.1	7.1	51.0	45.3	45.3	9.5	1.3	4.3	54.9	40.8
1997	2.4	7.6	58.9	49.5	45.8	11.4	1.4	4.2	69.3	42.3

4 שינויים אלו מתבטאים בעליית החלק מתוך תוספות השכר הנובע מהסכמים ברמת המפעל – ראה לוח.

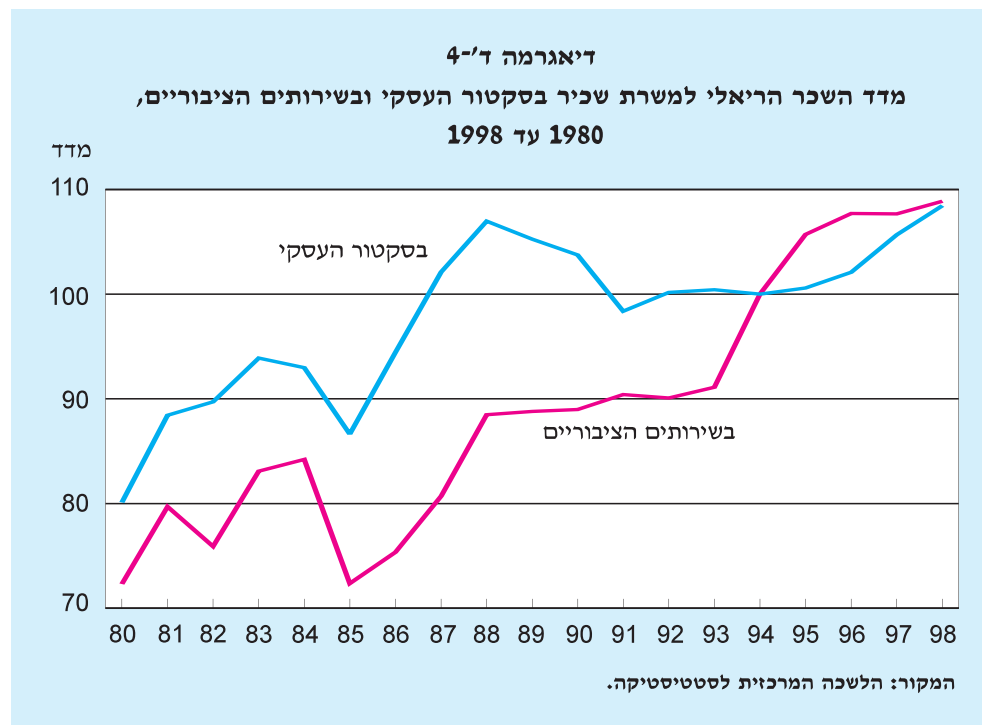
5 כפי שמשקף מעליית שכר המינימום ביחס לשכר הממוצע – ראה לוח.

6 האינדיקטורים המפורטים בלוח זה מספקים אפיון חלקי בלבד של שוק העבודה ושל הגורמים המשפיעים על שיעור האבטלה הטבעי. מאפיינים חשובים של שוק העבודה, שלהם השפעה רבה על שיעור האבטלה הטבעי, אינם מופיעים בלוח זה, או מופיעים בו באופן חלקי בלבד, בשל הקושי למצוא להם אינדיקטורים כמותיים.

פרק ד', התעסוקה והשכר

5. השכר¹³

השכר הנומינלי למשרת שכיר עלה ב־1998 7.7 אחוזים בממוצע במשך כולו. בסקטור העסקי עלה השכר הנומינלי בכ־8.6 אחוזים ובשירותים הציבוריים ב־5.7 אחוזים. עליות נומינליות אלו משקפות עלייה בת 2.2 אחוזים של השכר הריאלי (מנקודת ראות העובד) במשך כולו, עלייה בת 3 אחוזים בסקטור העסקי ועלייה בת 0.3 אחוז בשירותים הציבוריים (דיאגרמה ד'–4). מנקודת ראות המעביד (כלומר עלות העבודה בניכוי מדד מחירי התוצר ועליית התוצר לעובד) קטנה עלות העבודה ליחידת תוצר בסקטור העסקי ב־0.2 אחוז, לאחר עלייה בת 2.2 אחוזים ב־1997 ועלייה בת 2.3 אחוזים ב 1996.

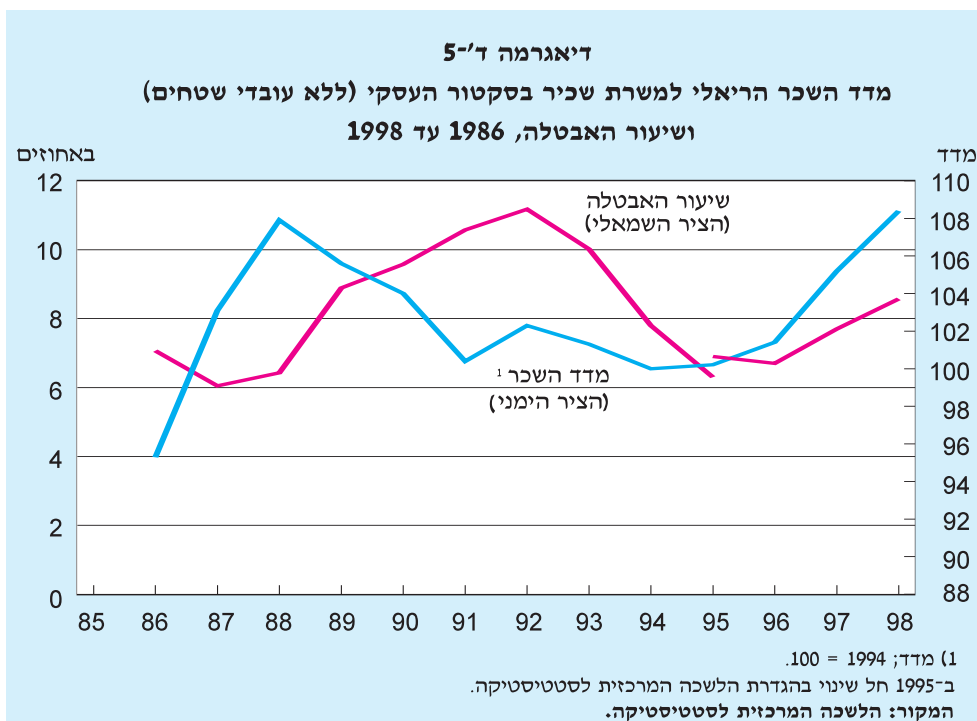

עליית השכר הריאלי בסקטור העסקי באה בהמשך לעלייה בת 3.5 אחוזים ב־1997 ועלייה מתונה יותר בשנת 1996, וזאת למרות העלייה התלולה והמתמשכת של שיעור האבטלה. התפתחות השכר השנה מעידה כי למרות הגמשת מערכת השכר בעשור האחרון, תגובתו של השכר לרמת האבטלה היא חלקית ועל פי רוב מאוחרת. כדי להסביר תופעה זו, יש לתת את הדעת על מנגנון קביעת השכר ועל הקשיחויות הנובעות ממנו – חלקן קשיחויות הנובעות מטבע הקשר שבין מעסיקים לעובדיהם וחלקן קשיחויות מוסדיות ומבניות.

3 והשכר למשרת שכיר מחושב כסך תשלומי השכר חלקי סך כל משרות השכיר (אינו מתוקנן על־פי היקפי המשרה). לכן יש לזכור כי חלק משינויי השכר למשרת שכיר הם שינויים טכניים הנובעים משינויים בהיקף המשרה של המועסקים, במספר ימי העבודה לשכיר, בשיעור הניידות של עובדים בין מקומות עבודה, בהרכב ההון האנושי שלהם וכיו"ב. זאת ועוד: בשל הבעייתיות בדיווח על השכר המשולם לעובדים הזרים ולעובדי השטחים, ובשל משקלם הגבוה בכלל המועסקים, מוטים נתוני השכר.

בנק ישראל, דין וחשבון 1998

השכר הריאלי נקבע על פי הסכמי שכר נומינליים, הנחתמים מעת לעת בין העובדים או נציגיהם לבין המעסיקים או נציגיהם, ועל פי שיעורה של עליית המחירים, השווקת את השכר. השכר המשולם לעובדים שונים עשוי להיות מושפע גם מחוקים ומהסדרים קיבוציים (כגון שכר המינימום או הסדר תוספת היוקר), ובהם גם מערכת של הצמדות שכר בין הסקטורים ומשלחי היד השונים. קיומם של איגודי עובדים, המייצגים בדרך כלל את האינטרסים של העובדים ולא את אלו של המובטלים, מגביל אף הוא את תגובת השכר למצב האבטלה ולמצב המשק בכללותו.

לאירועים ומצבים שונים תהיה בדרך כלל השפעה מאוחרת על השכר: חלקם הגדול של הסכמי השכר בסקטור העסקי נחתמים לתקופות של שנה או שנתיים, ואינם ניתנים לשינוי בטווח הקצר. מרבית האירועים המתרחשים במהלך תקופת ההסכם לא יבואו לידי ביטוי בשכר המשולם לעובדים על פי אותו הסכם, אך ישתקפו באיחור, בהסכמים החדשים, אשר ייחתמו לאחר שיפוג תוקפו של ההסכם הקיים. ייתכן כי חלק מהסכמי השכר בסקטור העסקי שהיו בתוקף במהלך 1998 נחתמו לפני שהשתנתה מגמת האבטלה, או בטרם התבררה עוצמתו של השינוי. מירידת עלות העבודה ליחידת תוצר ניתן אולי להסיק כי חלק גדול יותר מהסכמי השכר החדשים, שנחתמו השנה, ואלו שעדיין נדונים, מבטאים הפנמה (חלקית) של סביבת האינפלציה הנמוכה יחסית ושל רמת האבטלה הגבוהה.

השכר הנומינלי הנקבע מביא בחשבון את האינפלציה הצפויה בתקופת ההסכם ואת מידת שחיקת השכר שתנבע ממנה, תוך התחשבות בהסדרי תוספת היוקר הנהוגים או הצפויים באותה תקופה. בהתפתחות המחירים ב-1998 הייתה הפתעה כפולה: קצב עליית המחירים מינואר עד אוגוסט השנה היה נמוך במידה משמעותית מהצפייות שרווחו בעת חתימת הסכמי השכר, ולפיכך היינו עדים בשמונת החודשים הראשונים לעליית השכר הריאלי בשיעור ממוצע של 3.5 אחוזים במשך כולו וכ-5 אחוזים בסקטור העסקי (בהשוואה

תגובת השכר על מצב המשק היא בדרך כלל חלקית ומאוחרת.

פרק ד', התעסוקה והשכר

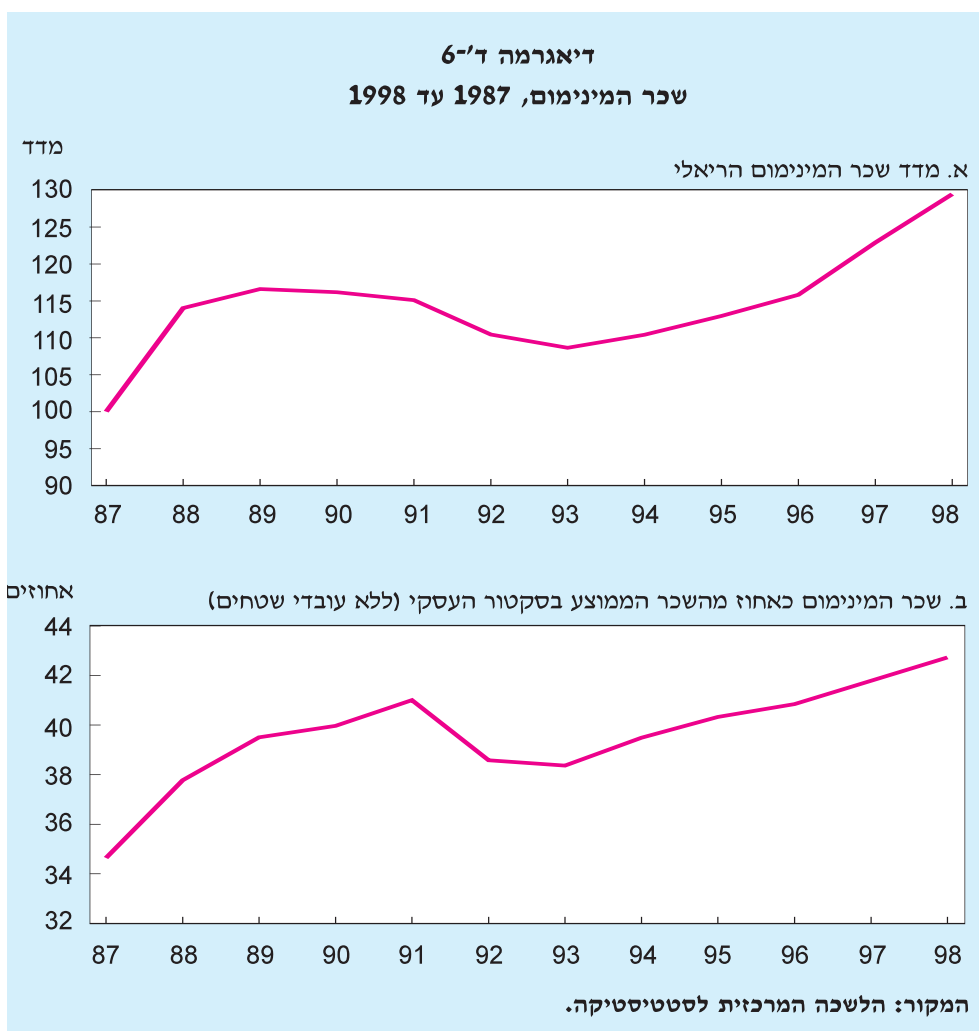
לשמונת החודשים הראשונים של 1997). הפיחות הבלתי צפוי שהתרחש באוקטובר ועליית המחירים שבאה בעקבותיו קיזזו חלק ניכר מעליית השכר הריאלי, כך שבממוצע שנתי היה קצב עליית השכר הריאלי נמוך מאשר אשתקד. בסך הכול תרמה התפתחות המחירים על פני השנה לעליית שכר ריאלי בת כחצי אחוז לכל היותר.

ב־31.12.1997 פג תוקפו של הסכם תוספת הווקר לתקופה שמ־1.2.1996 ועד 31.12.1997. הסכם תוספת הווקר החדש, שנחתם ב־20.8.1998, מתייחס לתקופה שמ־1.8.1998 ועד 31.12.2001. על פי ההסכם החדש שולמה תוספת ווקר בת חצי אחוז החל ב־1.8.1998. נוסף על כך קבע ההסכם כי אם שיעור עליית המדד בין יולי 1998 לדצמבר 1998 יהיה גבוה משני אחוזים, תשולם החל ב־1.1.1999 מקדמה בת רבע אחוז על חשבון תוספת הווקר, כי מקדמה זו תקוזז מתוספת הווקר שתשולם ב־1.1.2000, וכי לא יינתן כל פיצוי נוסף פרט למקדמה זו. מתוכן ההסכם עולה כי נציגי העובדים העריכו שעליית המחירים מאוגוסט ועד דצמבר השנה לא תעלה על שני אחוזים. בפועל נרשמה בתקופה זו עליית מחירים בת 5.85 אחוזים, שבגינה ניתנה לעובדים תוספת בת 0.25 אחוז בלבד.¹⁴ לגבי השנים 1999 ו־2000 הוסכם כי בכל שנה תשולם תוספת ווקר על 90 אחוזים מעליית המדד מעבר לסף של 4.25 אחוזים, וכן סוכמו המועדים והתנאים לתשלום מקדמות על חשבון תוספת הווקר. כעת (מארס 1999) נמשכים המגעים בין ההסתדרות לבין איגודי המעסיקים לצורך קבלת החלטה לגבי הפיצוי שישולם לעובדים בגין שחיקת השכר בחודשים אוגוסט עד נובמבר השנה. בשלבים שונים של המשא ומתן הביעו המעסיקים את הסכמתם למתן פיצוי חלקי בגין השחיקה הבלתי צפויה של השכר הריאלי, שנבעה מהפיחות הפתאומי ומעליית המחירים המהירה שבאה בעקבותיו. למרות ההסכמה העקרונית קיימים עדיין חילוקי דיעות על גובה הפיצוי.

השפעתה הישירה של עליית שכר המינימום באפריל השנה (בכ־8.5 אחוזים) על עליית השכר הריאלי בכלל המשק הייתה אמנם זניחה, בשל משקלם הקטן של מקבלי שכר המינימום בתעסוקה ובשל רמת הציות הנמוכה; אף על פי כן היא השפיעה במידה ניכרת על עליית השכר בענפים עתירי העבודה הבלתי מיומנת, הן דרך ייקור העבודה הפשוטה והן דרך עליית שכרם של מועסקים המשתכרים מעל שכר המינימום – בשל הצמדות פורמליות ולא פורמליות בסולמות השכר. על פי החוק מוצמד שכר המינימום לשכר הממוצע במשק. הצמדה זו מביאה לעליית שכר המינימום כל אימת שמתרחש אירוע המשפיע על השכר הממוצע, גם כשמדובר באירוע המשפיע על מגזר או משלח יד ספציפי. בהתאם לחוק עלה שכר המינימום ב־11 אחוזים בשנת 1996, בעקבות עליית השכר החדה בשירותים הציבוריים, ולמרות שמירת יציבותו של השכר בסקטור העסקי. ב־1997 המשיך שכר המינימום לעלות (12 אחוזים), במקביל לעליית השכר בסקטור העסקי, שלה תרמו, בין היתר, גם עליית הפריזון, המחסור בעובדים בענפים המתקדמים ושינויים נוספים כגון מעבר עובדים לענפים שבהם השכר הממוצע גבוה יותר. גם פיטורי עובדים ברמות השכר הנמוכות מביאים לעליית שכר המינימום. לנוכח השפעתו של חוק שכר המינימום, השפעה הבולטת במיוחד דווקא בענפים המסורתיים, הנתונים בקשיים, יש לפעול לשנותו כך שתצמצם הזיקה שבין עליות השכר במגזרים השונים. עם זאת, רצוי לבחון את חוק שכר המינימום ואת יישומו בהקשר הכולל של מערכת החוקים

¹⁴ את השחיקה הבלתי צפויה של השכר הריאלי הנובעת ממכת המחירים ניתן להעריך בכ־3 אחוזים. הסדר תוספת הווקר, שנחתם באוגוסט השנה, אמנם מבטא התאמה חלקית של הסדרי שוק העבודה לירידת שיעור האינפלציה, אך במחצית השנייה של 1998 הוא אינו מספק הגנה מפני שחיקה בלתי צפויה של השכר הריאלי, הגנה שהיא אחת ממטרותיו העיקריות של הסדר תוספת ווקר.

בנק ישראל, דין וחשבון 1998

הסוציאליים, כך ששינוי החוק לא יפגע במוטיבציה לעבוד, וכן יאפשר רמת חיים סבירה למשתכרים שכר מינימום.

גורמים נוספים, המביאים לעליית השכר דווקא בשעה של האטה במשק, הם גורמים הנעוצים בשיטת חישובו של השכר הממוצע: האטת קצב התרחבותה של התעסוקה הביאה, זו השנה השנייה, לירידת משקלם של המועסקים החדשים, המצטרפים, ברוב המקרים, ברמת שכר התחלתית. זאת ועוד, כיוון שמרבית מהמפוטרים הם מקרב העובדים בעלי פריון ושכר נמוכים, פיטוריהם מקטינים את משקל העובדים בעלי הפריון והשכר הנמוכים בתעסוקה ומביאים לעליית הפריון והשכר הממוצע. כך, למשל, יכול צמצום התעסוקה בענפים המסורתיים להסביר חלק מעליית השכר בענפים אלו. השינוי המבני שהתחולל במשק בשנים האחרונות הביא להקטנת משקלם של הענפים המסורתיים המצטמצמים בתעסוקה והגדלת משקלם של הענפים המתקדמים, המתרחבים, שבהם השכר הממוצע גבוה יותר. שינוי זה עשוי להסביר חלק נוסף מעליית השכר הריאלי (כ-0.4 נקודת אחוז מעליית השכר הריאלי בסקטור העסקי ונקודת אחוז מעליית השכר בתעשייה).

פרק ד', התעסוקה והשכר

לוח ד'-6

העלייה או הירידה של השכר הריאלי למשרת שכיר¹, 1995 עד 1998
(אחוז השינוי במחירים קבועים)

1998	1997	1996	1995	
0.3	0.0	1.9	5.7	בשירותים הציבוריים
3.0	3.5	1.5	0.6	בסקטור העסקי
3.4	3.5	4.1	5.5	מוזה: בחקלאות
5.1	6.2	2.2	3.9	בתעשייה
0.3	2.6	3.5	5.7	בחשמל ומים
2.7	3.7	-3.3	0.0	בבנייה
2.5	1.6	1.9	1.1	במסחר
-0.3	1.4	1.0	-1.1	בשירותי האוכל
1.6	2.9	-1.5	0.2	בתחבורה והתקשורת
-2.1	8.3	5.6	-4.3	בשירותים הפיננסיים
4.2	4.2	4.7	0.2	בשירותים העסקיים
2.2	2.4	1.6	2.2	בכל המשק

(1) כולל עובדי שטחים ועובדים זרים מדווחים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

עליית השכר הריאלי
הקיפה את מרבית ענפי
הסקטור העסקי.

בחינת ענפי הסקטור העסקי (לוח ד'-6) מלמדת שעליית השכר הקיפה את מרבית הענפים. בולטות במיוחד עליית השכר הריאלי בענף החקלאות, ללא שינוי במספר המועסקים, עליית השכר הריאלי בענף השירותים העסקיים, במקביל להתרחבות ניכרת של התעסוקה ובהמשך לגידול הניכר של התעסוקה ושל השכר מאז 1996, ועלייה חדה של השכר הריאלי בתעשייה, שהייתה מלווה בעלייה של פריון העבודה. חלק מעליית השכר הריאלי בתעשייה נובע מעודפי הביקוש לעובדים בענפים המתקדמים ומשינוי הרכב התעסוקה בתוך התעשייה.

השכר הריאלי בענף הבנייה עלה ב־2.7 אחוזים, במקביל לצמצום התעסוקה בכ־10 אחוזים, ובהמשך לעלייתו הניכרת ב־1997. חלק ניכר מעלייה זו ניתן להסביר בשינוי הרכב המועסקים בענף: הירידה במספר התחלות הבנייה החדשות הביאה להגדלת משקלם של העובדים המתמחים בשלבי גמר הבנייה, ששכרם היחסי גבוה יותר. פיטורי עובדים בעלי שכר נמוך הביא לירידת משקלם בקרב המועסקים בענף. גורם נוסף לעליית השכר הוא הפיחות בשער השקל מול הדולר, אשר הביא לעליית שכרם של הפועלים הזרים (הנקוב בדולרים).

בשירותים הציבוריים נרשמה עליית שכר בת 0.3 אחוז, לאחר עלייה ניכרת, בת כ־20 אחוזים, בין 1993 ל־1996 ויציבות ב־1997. התפתחות זו משקפת את יישומם של הסכמי השכר שנחתמו בשלהי 1993: אלה העניקו לעובדים בסקטור הציבורי תוספות שכר מפליגות, שמרביתן שולמו כבר בתחילת תקופת ההסכם.

תוקפם של מרבית ההסכמים בסקטור הציבורי פג בשלהי 1997, ותוקפם של מספר הסכמים נוספים פג עוד קודם לכן, בשלהי 1996. במהלך שנת 1998 נחתמו הסכמים עם

בנק ישראל, דין וחשבון 1998

עובדי חברת החשמל, עובדי שדות התעופה, הסגל האקדמי והמורים. בספטמבר השנה, לאחר שביתה ארוכה, נחתם הסכם שכר חלקי בין האיגודים החברים בהסתדרות הכללית לבין הממשלה והמעסיקים הציבוריים הגדולים (מרכז השלטון המקומי, שלוש הערים הגדולות, המוסדות להשכלה גבוהה ו"הדסה"). על פי ההסכם, שתוקפו מתום ההסכמים הקודמים ועד 31.12.1998, שולמה לעובדים תוספת שכר חד פעמית בגובה 30 אחוזים מהשכר הפנסיוני, ללא שינוי בטבלאות השכר. גובה התוספת חושב על פי בסיס של 1.56 אחוזים לחודש על השכר הפנסיוני, ל-12 חודשים של 1998, המסתכמים ב-18.7 אחוזים. לסכום זה נוספו 11.3 אחוזים כפיצוי על כך שהתוספת מחושבת על בסיס השכר הפנסיוני בלבד. ההסכם סימן את תחילתו של המשא ומתן על השכר, תוך התחייבות מצד ההסתדרות להימנע מצעדים ארגוניים עד לסיום המשא ומתן או עד 1.1.1999, על פי המוקדם.